

Roger Gyllin

### Заемки и местни думи в българската и шведската футболна терминология<sup>1</sup>

1. Както е добре известно и на българите и на шведите след световното първенство по футбол в САЩ през 1994 г., няма нищо по-важно в света от футбола. Докато едва ли има някой швед, който да знае името на нито един единствен български политик или писател, най-малко половината шведско население знае много добре, кой е българският национален герой Христо Стоичков. И обратното, много малко по брой са българите, които биха могли да споменат името на един единствен днешен шведски политик или писател, докато милиони са чували името на шведския футболист Томас Бролин. Същото е с отборите. Колкото и малко да знае средният българин за Швеция, шансът е голям, че знае името на най-известния шведски футболен отбор, т.е. ИФК Гьотеборг, и обратното, колкото и малко да знае средният швед за България, все пак немалко знаят името на столичната футболна гордост "Левски". И както видяхме не най-малко в България през лятото 94 г., нищо не може да обедини една нация и един народ като успехи на футболния терен.

---

<sup>1</sup>Доклад, изнесен на Петия българо-скандинавски симпозиум, състоял се в Баня от 19 до 25 септември 1996 г.

Тези забележителни факти досега са се отразили много слабо в научната социологична литература или по точно: въобще не. Тук обаче няма да засегна извънредно интересния и важен социологически аспект на футбола, ще бъда много по-скромен, нахвърляйки няколко щрихи за футбола от лексикална гледна точка. Това изследователско поле всъщност е почти толкова зелено колкото тревата на стадион "Уембли", тъй като езиковедите са се отнасяли със същото безразличие към "шахмата на зеленото поле" както и социолозите.

2. По произход футболът е английска игра. За годината на рождението му може да се спори; футболът се е родил чрез един продължителен процес. Но с известно право може да се уточни 1863 г. като годината на рождението му. Първо, защото на 26 октомври в тази година се събират представители на някои тогавашни клубове в Лондон и учредяват "Футболната асоциация на Англия", в която влизат 11 клуба, и второ, и еднакво важно, два месеца по-късно след оживени дискусии тази асоциация публикува първия футболен кодекс. Осем години по-късно, през 1871 г., се учредява купата на Англия, а през 1888 г. английската лига.

Заради оживената мореплавателна дейност и големия престиж на великобританската империя футболът се разпространява бързо по света. В Швеция футболът се въвежда през 1870 г., а националният ни шампионат води началото си от 1904 г. За България съответните години са 1894 г. и 1928 г. (първи шампион става Славия (СФ)). О тези дати следва, че футболните термини както

шведския така и в българския език вече имат над сто-годишна история.

3. Тъй като футболът отначало е английска игра, следва автоматично, че повечето понятия и термини свързани с футбола по произход са английски. Как са били приети и стабилизирани или отхвърлени тези термини в съответния език при въвеждането и развиването на футбола в дадена страна е интересен но слабо проучен проблем. Специфична черта за футболната терминология е, че макар че, както всяка специална терминология, тя е и обилна и често твърде специализирана, все пак употребата ѝ не е ограничена за малък кръг специалисти. Даже много от подробностите са познати на милиони българи и шведи. Следователно, тази специална терминология същевременно съставя и част на всекидневния стандартен език.

В този кратък доклад ще се задоволя да засегна, в твърде прелиминарна форма, главно няколко методологически въпроса свързани с проблема в каква степен футболните термини, т.е. отделните думи и устойчивите словосъчетания, са заемки в българския език и в каква степен българите са създали своя българска терминология. Ще правя и няколко сравнения с шведския език.

4. Българският материал е събран от обикновените всекидневни вестници, от чисто спортните вестници, например "7 дни спорт", и от книгата "История на футбола" (1987) от Димитър Попдимитров. За шведския сравнителен материал използвам на първо място собственото си знание като швед, т.е. като носител на езика, но с цел да

избягвам пропуски аз съм записал и доста термини и фрази употребявани от шведските ТВ коментатори по време на мачовете.

Българският материал разделих на три главни групи първата се състои от случаи, когато за едно футболно понятие се употребява само българска дума или словосъчетание; втората група се състои от случаи, когато се употребяват и местна дума или словосъчетание и заемка; а третата група се състои от случаи, когато се употребява само заемка.

При такова класифициране на три групи, което на пръв поглед изглежда и естествено и ясно, обаче възникват много скоро различни проблеми. Оказва се, че терминологията е доста комплицирана и не може така лесно да се хване в прости формули. Нерядко настъпват трудности при решаване дали един термин спада в групата "Самостоятелна терминология", в групата "Две възможности: заемка и местна конструкция" или пък в групата "Само заемка". Една причина за това е разграничението на понятието "заемка"; втора причина е трудността да се дефинира задоволително понятието "синонимия".

5. Сега първо за понятието "заемка". Това понятие може да се гледа и от чисто историческа етимологична гледна точка и от съвременна структурна гледна точка. Много думи в даден език са всъщност заемки, но са били заети преди толкова дълго време, че те въобще не се възприемат като заемки от говорещите въпросния език. Например, в шведския език има извънредно голям брой чужди думи заети от севернонемските говори през късното среднове-

ковие. Тези думи вече дълго време се възприемат от шведскиговорещите като чисто шведски думи. Само специалистът-етимолог може да каже какви са тези думи. Тези стари заемки, утвърдени от векове в езика, не третирам като заемки във футболната терминология. Доколкото се употребяват в тази терминология, те са били въведени не от чужд език, а от вече съществуващата, отдавна утвърдена лексика в същия език.

Втора група заемки са тези, които са по-нови и често са свързани с явления в модерното общество и някак си се възприемат като чуждици поне от хората с по-широка обща култура, но които отначало не са били въведени като футболни термини или въобще като спортни термини. От този тип са например *трансфёр* 'övergång, transfer', *ли́дер* 'serieledare', *фен* 'anhängare, supporter, fan', *те́рén* 'fotbollsplan', *турне́* 'turné', *селекционёр* 'coach, ansvarig för laguttagningen', *симула́ция* 'filmning', *ли́ния* 'linje', напр. в словосъчетанията *го́лова ли́ния* 'mållinje', *тв́ч ли́ния* 'sidlinje' и *сре́дна ли́ния* 'mittfält', и много други. Термини от този тип третирам като заемки. Но желателно е все пак този тип думи и словосъчетания да се разграничава колкото може повече от трета група, а именно заемките, които са били въведени в езика като чисти футболни термини или поне като спортни термини.

Към тази трета група принадлежи например самото наименование на играта *фúтбол*, както и термини като *мач* 'match', *гол* 'mål', *тв́ч* 'inkast', *дúзна* 'straff(spark)', *ко́рнер* 'hörna', *тим* 'lag', *гранд* 'storlag, storklubb', *ре́фер* 'domare', *кондицио́нен*, напр. в словосъчетанието *кондицио́нен спец* 'konditionstränare', *плéймейкер* 'speluppläggare, spelmotor,

playmaker', *реализатор* 'avslutare', *хеттрик* 'hattrick' и много други. Много от примерите ясно падат в тази група, но има и неясни случаи. Както вече споменах, понякога може да се спори дали един по-общ спортен термин отначало е бил въведен като термин в футбола или в друг спорт, напр. терминът *треньор* 'tränare'.

6. Сега за въпроса за синонимите. Както е добре познато на всички вас, има различни схващания в езиковедската литература относно понятието "синонимия": има синонимия в широк смисъл и синонимия в тесен смисъл, да не говорим и за другите спорни семантични въпроси. Поради липса на време тук няма да се задълбоча много в принципните въпроси на проблемите на семантиката, а ще се задоволя да дам няколко примера от света на футбола.

Относно правилата и дефинициите в кодекса обикновено доста лесно се установява дали два термина са пълни синоними или не. От съдържателна гледна точка напълно съвпадат например *дузпа* и *единадесетметров наказателен удар* 'straff(spark)', *корнер* и *ъглов удар* 'hörna', *тъч* и *странично хвърляне* 'inkast', *рефер*, *арбитър* и *съдия* 'domare', *офсайд* и *засада* 'offside' и редица други. Шведски примери от същия тип са *linjeman*, *linjedomare* и *assisterande domare* 'страничен съдия', *straff* и *straffspark* 'дузпа', *hörna* и *hörnsark* 'корнер'.

Фактът, че има двойки не значи обаче, че термините съвпадат стилистично или ситуационно. Доста естествено е, че в говоримия език както и в спортната журналистика се предпочитат кратките заемки *дузпа* и *тъч* пред дългите местни словосъчетания *единадесетметров наказателен*

*удар* и *странично хвърляне*. Словосъчетанията следователно представляват маркирания вариант от семантичната двойка. В други случаи употребата няма нищо общо с дължината на термина. *Офсайд* и *засада* (буквално 'bakhåll') са еднакво дълги, шест фонемни, но местната дума *засада* е далеч предпочитаният вариант.

Един специален проблем при пълните синоними – т.е. пълни в смисъл "пълно съвпадане по значение, но не и стилистично и ситуационно" – представляват двойките от типа *вратар* и *гол-кипър* 'målvaht'. Несъмнено местната дума и заемката имат едно и също значение. Но докато *вратар* принадлежи към живия и писмен и говорим език, *гол-кипър* едва ли вече се употребява. Може да се каже, че *вратар* принадлежи към днешния съвременен книжовен език, докато *гол-кипър* принадлежи само към историята на същия език.

Има и други методологически усложнения относно терминологията, свързани например с промени на тактиката на играта и на позициите и функциите на играчите, но вече говорих доста време и ще приключа с няколко общи думи.

7. Както посочих в този доклад, и едно сравнително просто изследване на отношението между местните термини и заетите термини в дадена област среща методологически трудности. Изглежда, че езиковата действителност и в привидно несложни случаи все пак се оказва неочаквано богата и сложна и създава немалко проблеми за езиковеда. Може би именно в това се състои голямата увлекателност на езикознанието.